

POTREBE, MOGUĆNOSTI I NAMJERA ODLASKA U INOZEMSTVO: ANALIZA STAVOVA STUDENATA IZ SPLITA (RH) I SARAJEVA (BIH)

Renata Relja
Ina Reić Ercegovac
Vanja Čerenić
Filozofski fakultet u Splitu
Sveučilište u Splitu
inareic@ffst.hr

Sažetak: *Cilj ovog istraživanja bio je ispitati stavove studenata iz Splita i Sarajeva o potrebama, mogućnostima i namjeri odlaska u inozemstvo. Pri tome su posebno analizirani razlozi upisa na studij, zadovoljstvo studijem, željeni stupanj obrazovanja, opći stav prema odlasku mladih iz zemlje, želja za odlaskom iz matične zemlje, razlozi odlaska iz zemlje te percepcija prilika matične zemlje u odnosu na inozemstvo. Sudjelovalo je ukupno 400 studenata sa Sveučilišta u Splitu i Sveučilišta u Sarajevu koji su ispunili anketni upitnik konstruiran za potrebe ovog istraživanja. Rezultati su pokazali da su studijem zadovoljniji studenti u odnosu na studentice, studenti diplomske u odnosu na preddiplomsku razinu te studenti iz Splita u odnosu na one iz Sarajeva. S druge strane, spol, razina studija i grad studiranja nisu se pokazali relevantnima za razloge upisa na studij, željeni stupanj obrazovanja te stavove prema odlasku mladih u inozemstvo. Namjera odlaska iz zemlje izraženija je kod studenata iz Sarajeva u odnosu na one iz Splita, a prosječno je riječ o jednoj trećini studenata koji iznose želju za odlaskom. Sudionici ovog istraživanja iskazali su umjereno pozitivan stav prema odlasku mladih, kao i prema vlastitoj mogućnosti odlaska iz zemlje pri čemu je to najvjerojatnije nakon završenog obrazovanja u svrhu traženja zaposlenja. Studenti iz obaju gradova prilike matične zemlje ocijenili su značajno lošijima u odnosu na inozemstvo, a kao najpoželjnije zemlje za odlazak na rad ili školovanje naveli su Njemačku te skandinavske zemlje.*

Ključne riječi: *studenti, stavovi, namjera odlaska u inozemstvo, potencijalni "odljev mozgova"*

1. Uvod

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku RH, saldo migracije stanovništva RH s inozemstvom od 2004. do 2008. bio je pozitivan, dok od 2009. do danas bilježi negativne vrijednosti (DZS, 2014). U 2009. iznosio je -1 472, a u 2013. godini -4884. Prema popisu stanovništva RH iz 2001. godine, pored iseljenoga stanovništva srpske nacionalnosti, u inozemstvo je otišlo još oko 170 000 do 180 000 pretežno mladih ljudi, među kojima obrazovani ljudi konjunkturnih zanimanja imaju znatan udio (Wertheimer-Baletić, 2005, 105/106). U 2013. godini u RH se iz inozemstva doselilo 49,0% hrvatskih državljana i 51,0% stranaca, a odselilo 87,8% hrvatskih državljana i 11,7% stranaca (DZS, 2014). Hrvatska je zemlja s relativno velikim brojem pojedinaca koji su odlučili napustiti svoju zemlju i otići raditi u inozemstvo. Prema *Internacionalnoj organizaciji za migracije*, 16% ukupne populacije, ili 726 031 Hrvata, imigrirali su u druge zemlje, uključujući SAD, Australiju i Njemačku te druge europske zemlje do 2005. godine (Li i sur., 2012, 8).

Migranti porijeklom iz BiH danas predstavljaju jednu od najbrojnijih i geografski najrasprostranjenijih iseljeničkih zajednica s područja bivše Jugoslavije. Prema procjenama, iseljenička bosansko hercegovačka zajednica broji oko 1,7 miliona ljudi, prisutnih u oko 100 zemalja diljem svijeta (Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, 2008)¹. Većina njih završila je u iseljeništvu iz razloga prisilnih migracija u ratnom razdoblju od 1992. do 1995. godine, a iseljenički trend se nastavio i u poslijeratnom razdoblju sve do 2003. godine, nakon čega se emigracija iz BiH smanjuje, ali ne prestaje. Pored regionalnih, zapadnoeuropskih i skandinavskih zemalja, najveći broj građana BiH skrasio se u prekoceanskim zemljama, prije svega u SAD-u i Australiji (Halilović, 2013, 63). Prema procjenama svjetske banke, BiH je na drugom mjestu u Europi, odmah iza Albanije, po opsegu emigracije u odnosu na ukupan broj stanovnika, s 1. 471. 594 emigranta, što čini 38,9% ukupne populacije BiH. Uz to, sa stopom emigracije visokoobrazovanog stanovništva od 23,9%, BiH također zauzima jedno od vodećih mjesta u Europi i svijetu. Prema procjenama Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, ukupan broj emigranata iz BiH i njihovih potomaka, druge i treće generacije, iznosi oko 1 700 000. Najveći broj njih živi u europskim zemljama: Njemačkoj, Austriji, Sloveniji, Švedskoj, Švicarskoj, zatim u SAD-u, Kanadi i Australiji (Emirhafizović, 2013).

1.1. Migracije zbog nezaposlenosti iz RH i BiH

Zaposlenje nakon završenog formalnog obrazovanja predstavlja važan čimbenik u odrastanju svakog pojedinca. Ipak, nezaposlenost mladih je značajan problem

1 Tekst dostupan na: <http://www.mhrr.gov.ba/iseljenistvo/Publikacije/Manifestacije%20bh.%20di-jaspore.pdf> [15. 3. 2014]

u većini industrijskih zemalja. Prema Russellu i O'Connellu (2001) mladi ljudi se češće susreću s rizikom nezaposlenosti nego odrasle osobe, a početna karijera predstavlja osobito turbulentno i nesigurno razdoblje za mlade. Mogućnosti za zapošljavanje mladih ovise o brojnim čimbenicima, između ostaloga, i njihovim osobnim značajkama uključujući spol, obrazovanje i prethodno radno iskustvo (Russell i O'Connell, 2001, 1). Mladi su u nepovoljnoj situaciji na tržištu rada jer često završavaju svoje obrazovanje bez dovoljno praktičnog iskustva, a i nedovoljna je povezanost školskog sustava i tržišta rada. Težoj zapošljivosti može pridonijeti i to što su mladi ljudi skloni odbijanju poslova koji ne udovoljavaju tijekom školovanja stvorenoj slici o onome što će kasnije raditi (Galešić i sur., 2002). Mladi ljudi su manje iskusni i često manje vješti od odraslih, što ih čini podložnijima nezaposlenosti (Hammer, 1993, 23). U Republici Hrvatskoj najveći udio u registriranoj nezaposlenosti imaju mlade osobe od 20 do 35 godina. Primjerice, u prvoj polovici 1999. godine stopa nezaposlenosti osoba u dobi od 15-24 godina iznosila je 33,8%, a početkom 2001. godine čak 41,2%. Krajem 2003. godine na Zavodu za zapošljavanje bilo je registrirano 45,5% nezaposlenih u dobi od 15 do 29 godina. Hrvatska je 2002. godine imala najviši postotak nezaposlenosti među tranzicijskim zemljama, a prednjačila je i u stopi nezaposlenosti mladih (Ilišin, 2002, 233). Mijanović (2008) navodi veliki problem nezaposlenosti mladih osoba i u BiH. U kombinaciji sa stambenim problemima, stalnom ekonomskom krizom i političkim manipulacijama, mladi ljudi u BiH nerijetko planiraju iseljavanje kao jedinu mogućnost osiguravanja bolje budućnosti. Prema raspoloživim podacima, 92.000 mladih ljudi napustilo je Bosnu i Hercegovinu od siječnja 1996. do ožujka 2001. godine, a ankete pokazuju da bi 62% mladih emigriralo ukoliko bi im se pružila takva mogućnost (Mijanović, 2008, 5).

Posljednjih se godina u Hrvatskoj ističe potreba stvaranja društva znanja, a sukladno tome stvaraju se visoka očekivanja od zaposlenja, posebice od strane visokoobrazovane populacije. Ipak, općeniti se karakter društvenih smjernica ne mora preklapati sa stvarnošću, a što je preklapanje manje to je veća frustracija pojedinaca. Ono što je izrazito loše po razvojnu sliku hrvatskog društva jest okolnost što visokoobrazovani mladi teško pronalaze zaposlenje te su spremni raditi niže kvalificirane poslove, a nerijetko napuštaju Hrvatsku ili su spremni to učiniti ako im se za to ukaže prilika (Relja i sur., 2011, 197). Istraživanje portala MojPosao iz kolovoza 2011. bavilo se spremnošću hrvatskih državljana na preseljenje zbog posla. Od 900 ispitanika koji su sudjelovali u anketi provedenoj u suradnji s najvećom svjetskom online regrutacijskom mrežom *The Network*, čak ih je 64% reklo da su odmah spremni napustiti Hrvatsku, ako bi dobili posao. S obzirom na to da je u međuvremenu nezaposlenost samo rasla, za pretpostaviti je da je taj postotak i većiod navedenog. Najpoželjnije destinacije za novi početak su Njemačka, Švicarska i Velika Britanija, a od gradova sudionici su odabrali London i Beč. Najveći broj sudionika htio bi raditi za informatičke tvrtke, a prednjače Google, IBM, Hewlett-Packard i Microsoft. Pri izboru tvrtke većina bi se vodila plaćom i mogućnošću

napredovanja, a za više od polovice sudionika ne bi bio nikakav problem kada bi zbog posla u inozemstvu morali ostati i više od pet godina².

1.2. „Odljev mozgova“

Specifičan oblik migracije stanovništva jest odlazak visokoobrazovanih stručnjaka, znanstvenika i intelektualaca iz neke zemlje koji je u literaturi poznat kao *brain drain* ili „odljev mozgova“ (Šverko, 1996). Visokoobrazovani stručnjaci, znanstvenici, intelektualci i umjetnici nositelji su gospodarskoga i društvenoga razvoja svake zemlje, pa ih se zato naziva ljudskim kapitalom. Njegova je važnost društveno prepoznata tek u novije vrijeme, a predstavlja najvažniji segment koncepcije intelektualnog kapitala (Jambreč i Penić, 2008). Kako bi povećale vlastitu proizvodnju i standard stanovništva nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju nužno moraju školovati vrhunske stručnjake koji će svojim radom i znanjem moći pridonijeti razvoju te zemlje. Stoga se dobrim studentima nude stipendije, omogućava im se kvalitetno školovanje (unutar ili izvan granica njihove domovine), ulaže se dio državnoga prihoda u njihovo školovanje i profesionalno usavršavanje. Međutim, česta je pojava da upravo takvi stručnjaci, društvu najpotrebniji pojedinci, odlaze i zapošljavaju se u drugim zemljama. Šverko (2005, 1150) upozorava kako odlazak vrhunskih stručnjaka (*brain drain*) nužno znači gubitak za zemlju koju napuštaju i dobitak za zemlju u koju dolaze (*brain gain*). Fenomen *odljev mozgova*, pored stručnjaka i visokoobrazovanih pojedinaca uključuje i znanstvenike koji namjeravaju otići ili su već napustili postojeću profesionalnu poziciju unutar sustava znanosti. Takav odlazak znanstvenika u praksi pokazuje dva oblika koji se sociološki ekspliciraju kao vanjska migracija ili odlazak znanstvenika u inozemstvo (*brain drain*), te kao unutarnja profesionalna migracija ili napuštanje znanosti i odlazak u druge djelatnosti unutar zemlje (*brain waste*) (Golub, 2005, 185). Šverko (2005) naglašava potrebu sustavnog praćenja *odljeva mozgova*, jer je to dinamička pojava podložna promjenama pod utjecajem društveno-ekonomskih i političkih prilika. Među pozitivne učinke odljeva mozgova može se ubrojiti veza koju ljudi kad odu u inozemstvo ostvaruju sa svojim poznanicima i prijateljima (kolegama) u domicilnoj sredini. Isto tako, među pozitivne učinke mogu se ubrojiti i veće mogućnosti ljudi koji su na radu u inozemstvu u smislu pribavljanja sredstava za zajedničke istraživačke projekte s kolegama i prijateljima u matičnoj zemlji. Pozitivno je i njihovo znanje i upoznavanje s novim tehnologijama koje će oni prenijeti u matičnu zemlju ako se i kada se budu vratili (Bjelajac, 2007, 315). Negativni učinci *brain draina* mogu se vidjeti u smanjenim mogućnostima povezivanja teorijskog i praktičnog znanja budući da je najveći broj znanstvenih emigranata iz

2 Kukec, T. (2013). <http://www.jutarnji.hr/vodic-za-sve-koji-zele-raditi-u-inozemstvu-pogledajte-gdje-mozete-naci-posao-u-eu-i-svijetu-/1093559/> [28.3. 2013]

tehničkih znanosti koje bi upravo predstavljale taj spoj. Istraživanja pokazuju kako su čimbenici koji uzrokuju *odljev stručnjaka*, prvenstveno iz slabije razvijenih u razvijene zemlje: razlike u visini zarade, razlike u mogućnostima i uvjetima rada u znanstveno-tehničkim i drugim znanstvenim istraživanjima, razlike u izgledima za napredovanje u struci, tj. u izgledima za radnu karijeru migranata, te razlike u uvjetima stanovanja, mogućnostima školovanja djece, mogućnostima korištenja slobodnog vremena i bogatiji kulturni život (Wertheimer-Baletić, 1999, 310). Ranija istraživanja spremnosti znanstvenog pomlatka na napuštanje matične zemlje pokazala su kako 63.3% znanstvenog pomlatka razmišlja kako bi pod određenim uvjetima, te ukoliko bi im se pružila prilika, napustilo zaposlenje i otišlo u inozemstvo, a još veći postotak ponekad ili često razmišlja o mogućnosti napuštanja bavljenja znanostima i odlasku u druge djelatnosti (Golub, 2003). Različiti su razlozi tako visoke spremnosti mladih znanstvenika za napuštanjem zemlje, ali i već započete znanstvene karijere te kretanje sasvim novim profesionalnim i životnim stazama. Na prvome mjestu to su ekonomski razlozi – mala plaća, neriješeno stambeno pitanje i općenito nizak životni standard. Potom slijede bolji uvjeti znanstvenog rada i stvaralaštva, loš položaj znanosti i znanstvenika u našem društvu, veće mogućnosti napredovanja i afirmacije u inozemnoj znanstvenoj sredini te općenito nezadovoljavajuće društvene, ekonomske i političke prilike u nas (Golub, 2003). Razlozi uže socijalne ili individualne ukorijenjenosti kao, primjerice, obiteljski razlozi, želja za promjenom načina života i sukobi na poslu mnogo su slabiji motivacijski obrazac za odlazak. Iz navedenog se vidi da se u kombinaciji *push* i *pull* motivatora isprepleću znanstveni i izvanznanstveni razlozi, a jedni i drugi mogu se svesti na inačicu lošeg društvenog i materijalnog položaja naše znanosti (Golub, 2003, 117). Čimbenici privlačenja mozgova u inozemne zemlje odnose se na visok stupanj organizacije rada, dohotka, kulture stvaralaštva, dostupnost informacija te uređen svakodnevni život (Adamović i Mežnarić, 2003).

Smatra se da su znanstveničke migracije specifične naravi u odnosu na migracije općeg tipa, odnosno motiviranost znanstvenika za radikalnom promjenom radne i životne sredine temelji se prije svega na intrinzičnoj motiviranosti vezanoj uz profesionalne aspiracije i očekivanja, u smislu pronalaženja boljih uvjeta znanstvenog rada i stvaralaštva, karijernog uspona i postignuća, te da se motiviranost znanstvenika razlikuje od pobuđenosti ostalih emigracijskih segmenata stanovništva kojega na odlazak pokreću prije svega ekonomski i/ili politički motivi- materijalni prosperitet, sigurnosti/ili sloboda (Golub, 2005, 188).

Prema portalu *Bljesak info*³ BiH je prema “odljevu mozgova”, odnosno postotku odlaska studenata i visokoobrazovanih kadrova u inozemstvo, peta najlošija zemlja u svijetu, pokazalo je zadnje izvješće Svjetskog ekonomskog foruma

3 <http://www.bljesak.info/rubrika/business/clanak/nezaposlenost-medu-mladima-u-bih-alar-mantnih-60-posto/2139> [25.9.2013]

(WEF). Prema toj analizi, BiH je smještena na 140. mjesto od 144 rangirane zemlje svijeta, a iza nje se nalaze samo Srbija, Burundi, Haiti i Alžir. Iako ne postoje podaci o broju studenata i diplomiranih građana koji su napustili BiH, na osnovu ukupne migracije i odricanja od bosanskog državljanstva, može se zaključiti da se “odljev mozgova” u poslijeratnom razdoblju mjeri u desetinama tisuća.

2. Cilj, problemi i hipoteze istraživanja

Opći cilj ovog istraživanja bio je ispitati percepciju studenata o potrebi i mogućnostima odlaska u inozemstvo temeljem komparativne analize kojom su obuhvaćeni studenti iz Sarajeva i Splita. Kako bi se ostvario cilj, istraživanjem se pokušalo odgovoriti na slijedeće istraživačke probleme:

1. Razlikuju li se zadovoljstvo studijem, razlozi upisa na studij i željena razina obrazovanja s obzirom na mjesto studiranja, razinu studija te spol sudionika?
2. Ispitati namjeru odlaska studenata u inozemstvo s obzirom na mjesto studiranja, razinu studija te spol sudionika.
3. Ispitati stavove studenata o odlasku mladih u inozemstvo s obzirom na mjesto studiranja, razinu studija te spol sudionika.
4. Koji su najvažniji razlozi za odlazak u inozemstvo s obzirom na grad studiranja?
5. Kakva je procjena prilika matične zemlje u odnosu na inozemstvo s obzirom na grad studiranja?

U istraživanje se krenulo od opće hipoteze prema kojoj studenti u velikoj mjeri izražavaju želju za odlaskom u inozemstvo radi školovanja ili zaposlenja. Uvažavajući trenutne gospodarske prilike u RH i BiH, unatoč tome što je RH već više od godinu dana punopravna članica EU, krenulo od pretpostavke da će namjera odlaska u inozemstvo biti jednako izražena kod studenata iz Sarajeva i Splita. Nadalje, u istraživanje se krenulo od pretpostavke da će studenti diplomatske razine studija, u odnosu na preddiplomsku, iskazati veću namjeru odlaska u inozemstvo te pozitivniji stav prema „odljev mozgova“. S obzirom na spol, krenulo se od pretpostavke da studenti i studentice u jednakoj mjeri imaju želju otići u inozemstvo te da spol sudionika neće biti značajno povezan sa stavovima prema odlasku mladih iz matične zemlje.

3. Metoda istraživanja

3.1. Uzorak

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 400 sudionika, studenata sa Sveučilišta u Splitu (N=200) i Sveučilišta u Sarajevu (N=200). S obzirom na spol, više je studentica

(N=303) nego studenata (N=97). Prema mjestu rođenja, najviše je sudionika iz grada (83.75%), zatim sela (9%) te namanje iz manjih mjesta (7.25%). Prema području studiranja, u uzorku je 44.5% studenata društvenih znanosti, 16.5% studenata tehničkih znanosti, 15.5% studenata prirodnih znanosti, 11.5% humanističkih, 6.25% iz područja biomedicine i zdravstva te najmanje studenata, njih 5.75% studira u umjetničkom području. U uzorak su uključeni studenti svih godina studija pa ih je ukupno na preddiplomskoj razini studija 56%, a na diplomskoj razini 44%. Gotovo 63% studenata nije ponavljalo godinu na svom dosadašnjem tijeku studija, a 37% jest. Redovitih je studenata u uzorku 95.5%, dok svega 4.5% ima status izvanrednog studenta. Težinski prosjek ocjena svih sudionika je 3.0 - 4.0 (55%), potom slijede oni sa prosjekom ocjena 4.0- 5.0, dok je najmanje ispitanika čiji je prosjek ocjena 2.0- 3.0.

S obzirom na izvor financiranja tijekom studija, 57% sudionika je izjavilo da je to tuđe uzdržavanje (roditelji), 22% navodi i vlastiti zaradu kao izvor prihoda, jednako toliko i stipendiju (22%), dok nešto manje od 4% uzorka navodi socijalnu pomoć, invalidninu i slične prihode kao glavne materijalne izvore tijekom studija. Konačno, prema subjektivnoj procjeni društvenog statusa obitelji, 81.5% sudionika je taj status procijenilo srednjim, 10% nižim, svega 2.25% visokim, dok 2.75% ne može procijeniti.

3.2. Instrumenti

U istraživanju je korišten instrument anketnog tipa koji se sastojao od zatvorenih i otvorenih pitanja te nekoliko skala procjene, a konstruiran je za potrebe ovog istraživanja.

Prvi dio instrumenta uključivao je zatvorena pitanja o sociodemografskim značajkama sudionika kojim su prikupljeni podaci o spolu, mjestu podrijetla, obitelji podrijetla te podaci vezani za studij (godina, područje, uspjeh, status i sl.). Drugi dio instrumenta uključivao je također zatvorena pitanja (željeni stupanj obrazovanja, poznavanje stranih jezika, sudjelovanje u međunarodnim razmjenama studenata), te skale procjene kojima su se prikupili podaci o zadovoljstvu studijem, razlozima upisa studija, želje za odlaskom u inozemstvo, stavu o odlasku mladih iz zemlje, te razmišljanju o mogućnosti osobnog odlaska u inozemstvo. Izravna mjera namjere odlaska u inozemstvo po završetku školovanja je pitanje zatvorenog tipa *Namjeravate li nakon završetka školovanja otići u inozemstvo ili ostali u RH?* s rasponom mogućih odgovora od *svakako otići* do *svakako ostati*.

Skala zadovoljstva studijem - uključuje četiri čestice koje se odnose na različite aspekte studija, a zadatak sudionika je da za svaki od ponuđenih aspekata na skali od 1 do 5 procijeni stupanj zadovoljstva (1 – potpuno nezadovoljan, 5- potpuno zadovoljan). Faktorska analiza metodom glavnih komponeneta uz varimax normaliziranu rotaciju pokazala je jedno-faktorsko rješenje s 51% objašnjene varijance. Ukupni rezultat formiran je kao linearna kombinacija procjena na svim česticama

pri čemu veći rezultat pokazuje veće zadovoljstvo studijem. Psihometrijske značajke skale prikazane su u Tablici 1..

Tablica 1. Psihometrijske značajke korištenih skala i podskala u istraživanju

skale	varijable	Cronbach α	M (sd)	raspon	K-S d
Skala zadovoljstva studijem	<i>zadovoljstvo studijem</i>	.70	12.38 (3.28)	4-20	.067
Skala stavova o odlasku mladih u inozemstvo	<i>stav prema odlasku mladih</i>	.63	11.04 (2.51)	3-15	.106*
Skala stavova prema mogućnosti vlastitog odlaska u inozemstvo	<i>želja za odlaskom iz zemlje</i>	.66	9.56 (2.81)	3-15	.091*
	<i>mogućnost kratkoročnog odlaska zbog školovanja</i>	.55	8.46 (2.56)	3-15	.091*
	<i>trenutni odlazak u slučaju ponude posla</i>	.60	4.77 (2.04)	2-10	.129*
	<i>namjera odlaska zbog traženja posla</i>	.55	14.66 (2.91)	5-20	.085*

* $p < .05$

Skala stavova o odlasku mladih u inozemstvo – uključuje 3 čestice koje se odnose na općeniti stav prema odlasku mladih iz zemlje, a zadatak sudionika je bio na skali od 1 do 5 procijeniti koliko se slažu sa svakom tvrdnjom (1 – uopće se ne slažem, 5 – u potpunosti se slažem). Faktorska analiza metodom glavnih komponeneta uz varimax normaliziranu rotaciju pokazala je jednofaktorsko rješenje s 58% objašnjene varijance. Nakon obrnutog bodovanja jedne čestice, formiran je ukupan rezultat kao linearna kombinacija procjena triju čestica, pri čemu veći rezultat znači pozitivniji stav. Psihometrijske značajke skale prikazane su u Tablici 1.

Skala stavova prema mogućnosti vlastitog odlaska u inozemstvo – uključuje 12 čestica za koje sudionici procjenjuju stupanj slaganja na skali od 1 do 5 (1 – uopće se ne slažem, 5 – potpuno se slažem). Faktorska analiza metodom glavnih komponeneta uz varimax normaliziranu rotaciju pokazala je četverofaktorsko rješenje s ukupno 60% objašnjene varijance. Pri tome se prvi faktor odnosi na općenitu želju za odlaskom iz zemlje, drugi na mogućnost kratkoročnog odlaska zbog školovanja, treći na trenutnu namjeru odlaska u slučaju zaposlenja te četvrti na namjeru odlaska zbog traženja posla. Formirana su četiri ukupna rezultata kao linearne kombinaci-

je procjena čestica koje čine pojedinu podskalu pri čemu veći rezultat na svim podskalama ukazuje na pozitivniji stav, odnosno izraženiju namjeru prema odlasku iz zemlje. Psihometrijske značajke četiriju podskala prikazane su u Tablici 1.

3.3. Postupak

Istraživanje je provedeno tijekom travnja i svibnja 2014. godine u Splitu i Sarajevu. Studentima je pristupljeno u fakultetskim/sveučilišnim prostorima gdje se i odvijalo popunjavanje anketnog upitnika. Sudjelovanje u istraživanju je bilo dobrovoljno i anonimno, a popunjavanje anketnog upitnika je u prosjeku trajalo 20-tak minuta.

4. Rezultati

U okviru prvog problema istraživanja, analizirani su rezultati zadovoljstva studijem, razloga upisa na studij te željene razine obrazovanja. Prvo je provedena standardna regresijska analiza s varijablom zadovoljstvo studijem kao kriterijem te spolom, gradom studiranja i razinom studija kao prediktorima. Rezultati provedne analize prikazani su u Tablici 2.

Tablica 2. Rezultati standardne regresijske analize sa zadovoljstvom studijem kao kriterijskom varijablom

prediktori		N	M (sd)		β
spol	<i>studenti</i>	97	3.17 (.82)		-.11*
	<i>studentice</i>	303	3.06 (.82)		
razina studija	<i>prediplomski</i>	223	2.95 (.81)		.17**
	<i>diplomski</i>	177	3.28 (.80)		
grad	<i>Split</i>	200	3.34 (.73)		-.29**
	<i>Sarajevo</i>	200	2.86 (.83)		
				R	.37
				R ²	.13
				F (df)	19.18(3,396)**

* $p < .05$; ** $p < .01$

Iz Tablice 2. je vidljivo da su sve tri prediktorske varijable značajne u objašnjenju kriterija pri čemu sve tri zajedno objašnjavaju relativno skromnih 13% varijance zadovoljstva studijem. Pri tome su značajno zadovoljniji studijem studenti, u odnosu na studentice, zatim studenti diplomske razine, u odnosu na preddiplomsku, te studenti iz Splita u odnosu na studente iz Sarajeva.

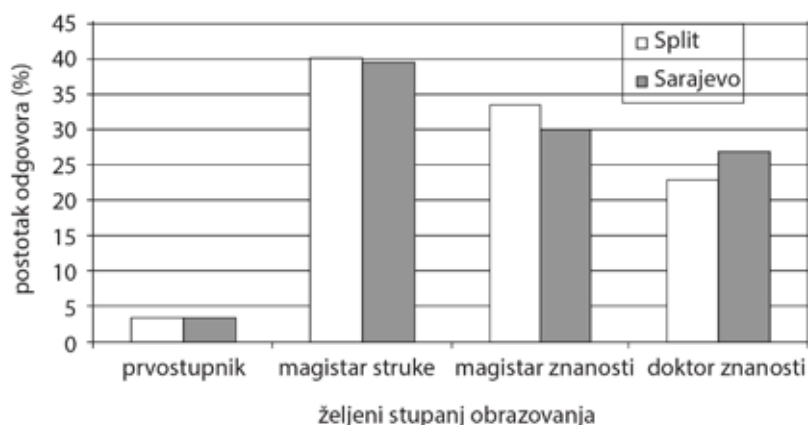
Nadalje, provedeni su Mann-Whitney U testovi sa željenom razinom obrazovanja kao zavisnom varijablom te spolom, razinom studija i mjestom studiranja

kao nezavisnim varijablama. Mann-Whitney U testovi su korišteni budući da je zavisna varijabla ordinalna s raspodjelom koja značajno odstupa od normalne (Tablica 1). Provedenim testovima nisu utvrđene značajne razlike s obzirom na spol, razinu studiranja niti grad u kojem sudionici studiraju (Tablica 3, Slika 1.). Sudionici u najvećoj mjeri navode zvanje magistra struke kao željeni stupanj obrazovanja.

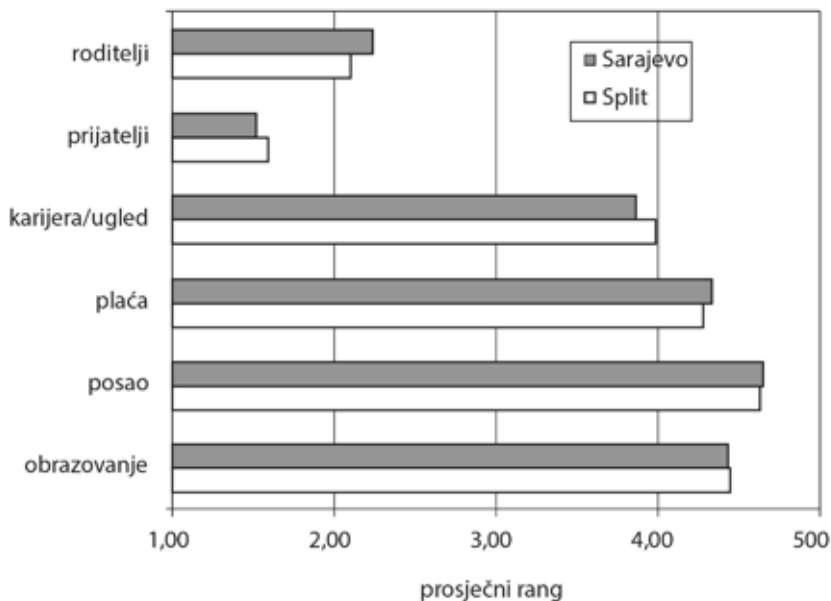
Tablica 3. Rezultati Mann-Whitney U testova za testiranje razlika u željenom stupnju obrazovanja

nezavisne varijable		C	U	z	p
spol	m	3.00	14043	-.70	.48
	ž	3.00			
razina studija	preddiplomska	3.00	19474.50	.48	.63
	diplomska	3.00			
grad	Split	3.00	18466.50	1.10	.24
	Sarajevo	3.00			

Razlozi upisa na studij analizirani su na temelju učestalosti pojedinih razloga primjenom Friedmanove ANOVE koja je pokazala da i studenati iz Splita (Friedman ANOVA=618.49; $p=.000$; koeficijent konkordancije =.62) i oni iz Sarajeva (Friedman ANOVA=611.28; $p=.000$; koeficijent konkordancije =.61) kao značajno najvažnije razloge navode mogućnost pronalaska posla, želju za daljnjim obrazovanjem te mogućnost ostvarivanja veće plaće. Najmanje važni razlozi odnosili su se na očekivanja roditelja ili činjenicu da su im i prijatelji upisali fakultet. Pri tome se studenti iz dva grada gotovo uopće ne razlikuju (Slika 3).

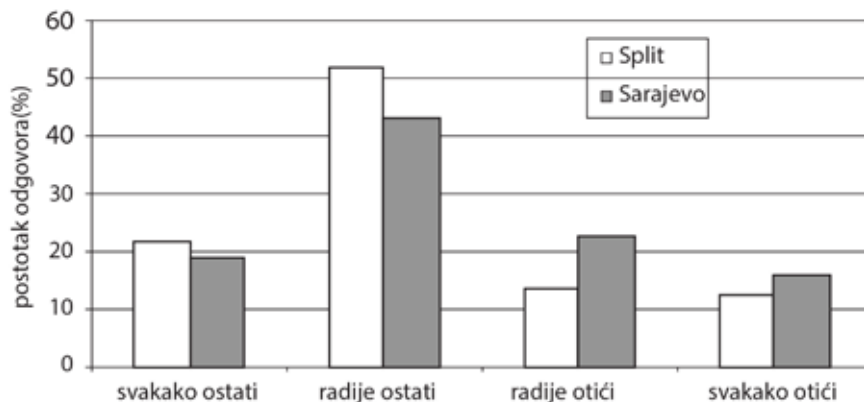

Slika 1. Željeni stupanj obrazovanja s obzirom na mjesto studiranja

Slika 2. Prosječni rangovi za razloge odabira studija

Kako bi se odgovorilo na drugi problem istraživanja te ispitala namjera napuštanja matične zemlje i odlazak u inozemstvo, uspoređena je namjera odlaska sudionika iz dvaju gradova (Slika 3). Vidljivo je da nešto više od 74% sudionika iz Splita namjerava svakako ostati u svojoj zemlji ili bi radije ostalo, dok je taj postotak nešto niži za studente iz Sarajeva (62%). S druge strane, više od trećine studenata iz Sarajeva (38%) bi radije ili svakako otišlo iz zemlje dok taj postotak za Split iznosi 25%.

Slika 3. Želja sudionika za odlaskom iz zemlje po završetku fakulteta

Kako bi se istražili stavovi sudionika o odlasku mladih u inozemstvo s obzirom na mjesto studiranja, spol i razinu studija, primijenjeni su Mann-Whitney U testovi koji nisu pokazali razlike u stavovima s obzirom na nezavisne varijable (Tablica 4). Sudionici su općenito iskazali umjereno pozitivan stav prema odlasku mladih (prosječna vrijednost iznosila je $C=3.67$ na skali od 1 do 5).

Tablica 4. Rezultati Mann-Whitney U testova za testiranje razlika u stavu prema odlasku mladih u inozemstvo

nezavisne var- ijable		C	U	z	p
spol	<i>m</i>	3.67	14351.50	-.35	.73
	<i>ž</i>	3.67			
razina studija	<i>preddiplomska</i>	3.67	19713	.02	.98
	<i>diplomska</i>	3.67			
grad	<i>Split</i>	3.67	18826.50	1.02	.31
	<i>Sarajevo</i>	3.67			

Kada je riječ o vlastitoj mogućnosti odlaska u inozemstvo s obzirom na spol, mjesto studiranja i razinu studija, podaci su testirani nizom Mann-Whitney U testova čiji su rezultati prikazani u Tablici 5.

Tablica 5. Rezultati Mann-Whitney U testova za testiranje razlika u stavovima prema vlastitoj mogućnosti odlaska u inozemstvo

varijable	nezavisne varijable		C	U	z	p
želja za odlaskom iz zemlje	spol	<i>m</i>	3.33	13996	.71	.48
		<i>ž</i>	3.00			
	razina studija	<i>preddiplomska</i>	3.33	18509.50	1.07	.28
		<i>diplomska</i>	3.00			
	grad	<i>Split</i>	3.00	19772.50	-.19	.84
		<i>Sarajevo</i>	3.00			
mogućnost kratkoročnog odlaska zbog školovanja	spol	<i>m</i>	2.67	13838	-.87	.38
		<i>ž</i>	3.00			
	razina studija	<i>preddiplomska</i>	3.00	18789.50	-.83	.41
		<i>diplomska</i>	2.67			
	grad	<i>Split</i>	2.67	17752	-1.96	.05
		<i>Sarajevo</i>	3.00			
trenutni odlazak u slučaju ponude posla	spol	<i>m</i>	2.00	13040	-1.69	.09
		<i>ž</i>	2.50			
	razina studija	<i>preddiplomska</i>	2.00	18953	-.69	.49
		<i>diplomska</i>	2.50			
	grad	<i>Split</i>	2.50	18188	1.59	.11
		<i>Sarajevo</i>	2.00			
namjera odlaska zbog traženja posla	spol	<i>m</i>	3.75	13590	1.12	.26
		<i>ž</i>	3.75			
	razina studija	<i>preddiplomska</i>	3.75	19030	.62	.54
		<i>diplomska</i>	3.75			
	grad	<i>Split</i>	3.50	17240.50	-2.40	.01
		<i>Sarajevo</i>	3.75			

Iz Tablice 5. vidljivo je kako postoji značajna razlika jedino u namjeri odlaska u inozemstvo zbog traženja posla pri čemu su toj mogućnosti skloniji studenti iz Sarajeva u odnosu na one iz Splita. U ostalim varijablama nema značajnih razlika. Općenito, na cijelom uzorku, može se zaključiti da studenti iznose umjerenu mogućnost vlastitog odlaska iz zemlje, pri čemu je to najvjerojatnije za traženje posla nakon završenog obrazovanja (C=3.75, na skali od 1 do 5).

Kada je riječ o razlozima zbog kojih bi sudionici otišli u inozemstvo, rezultati

pokazuju da je to u najvećoj mjeri nemogućnost zapošljavanja (82% u Splitu i 86% u Sarajevu), nedostatak perspektive za budućnost (81% Split, 78% Sarajevo), nedostatna plaća i neriješeno stambeno pitanje (80% Split i 80% Sarajevo). Kao najmanje važan razlog studenti iz Splita navode želju za poboljšanjem uvjeta u domovini po povratku (57%) te društvenu nestabilnost i nesigurnost (58%), a studenti iz Sarajeva želju za poboljšanjem uvjeta u domovini po povratku (52%) te neizvjesnu egzistenciju (60%). Značajnost razlika u istaknutosti svih razloga s obzirom na grad studiranja izračunata je hi-kvadrat testovima i prikazana u Tablici 6.

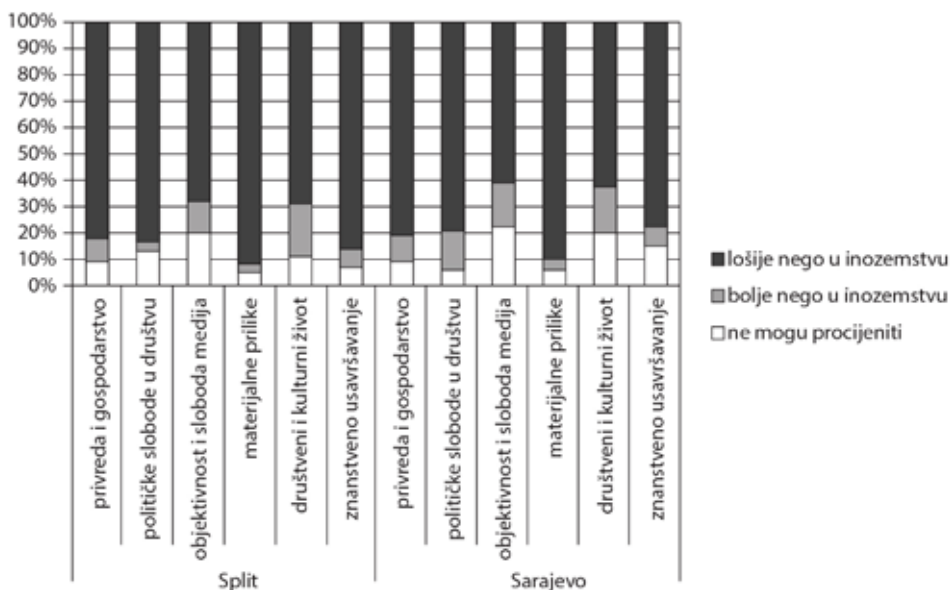
Tablica 6. Rezultati hi-kvadrat testova za uspoređivanje istaknutosti razloga za odlazak iz zemlje s obzirom na grad studiranja (Split-Sarajevo)

	χ^2	df	p
neizvjesna egzistencija	3.509	4	.477
nemogućnost zapošljavanja	2.862	4	.581
nedostatak perspektive za budućnost	0.838	4	.933
nedostatna plaća i neriješeno stambeno pitanje	4.040	4	.401
loši uvjeti znanstvenog rada i stvaralaštva	4.473	4	.346
nemogućnost napredovanja i razvoja karijere	4.104	4	.392
potreba za kvalitetnijim školovanjem i usavršavanjem	0.815	4	.936
loši životni uvjeti	3.455	4	.485
loši uvjeti rada	4.656	4	.324
društvena nestabilnost i nesigurnost	10.589	4	.032
želja za poboljšanjem uvjeta u RH/BiH po povratku	2.293	4	.682
nezadovoljstvo političkom situacijom	4.108	4	.392
želja za upoznavanjem svijeta	18.336	4	.001

Iz Tablice 6 je vidljivo kako se studenti razlikuju jedino u procjeni dvaju razloga za odlazak u inozemstvo, a to su društvena nestabilnost i nesigurnost te želja za upoznavanjem svijeta koji su istaknutiji studentima iz Sarajeva u odnosu na one iz Splita. U ostalim razlozima nije bilo razlika.

Procjena prilika matične zemlje u odnosu na inozemstvo izvršena je na temelju odgovora „lošije nego u inozemstvu“, „bolje nego u inozemstvu“, te „ne mogu procijeniti“. Sudionici su sve navedene prilike svoje zemlje, u *Splitu* kao i *Sarajevu*, procijenili lošijima u odnosu na inozemstvo (Slika 4). Najlošijim u odnosu na inozemstvo sudionici su procijenili materijalne prilike svoje zemlje. S takvom procjenom složili su se gotovo svi sudionici (90%). Političke slobode u društvu te privreda i gospodarstvo slijede odmah iza materijalnih prilika, a potom znanstveno usavršavanje te društveni i kulturni život.

Konačno, kao najpoželjnije zemlje za odlazak studenti iz Splita su naveli Njemačku (24%) te Skandinavske zemlje (18%), kao i studenti iz Sarajeva (31% Njemačka, 22% Skandinavske zemlje).

Slika 4. Procjena prilika matične zemlje u odnosu na inozemstvo

5. Rasprava

Sudionici ovog istraživanja općenito su osrednje zadovoljni odabranim studijem, a s obzirom na prediktorske varijable pokazalo se da su zadovoljniji oni na diplomskoj razini ($M=3.28$) u odnosu na preddiplomsku ($M=2.95$), zatim studenti ($M=3.17$), u odnosu na studentice ($M=3.06$), te studenti iz Splita ($M=3.34$) u odnosu na studente iz Sarajeva ($M=2.86$). Prosječno zadovoljstvo studijem dobijeno u ovom istraživanju u skladu je s malobrojnim rezultatima istraživanja zadovoljstva studijem koja su provedena ranije na studentima u RH (Pavin i sur., 2005; Reić Ercegovac i Jukić, 2008). Vidljivo je da su studenti prepoznali kvalitetu studijskih programa, ali njihove procjene upućuju na to da i dalje postoji potreba za stalnim poboljšanjima kvalitete studija koja će pridonositi većem zadovoljstvu. Poznato je da je jedna od značajnih odrednica zadovoljstva studijem motivacija za upis na određeni studijski program pa su ranija istraživanja pokazala da su interes za studij i motivi izbora studija važni za buduće zadovoljstvo studijem jer je zadovoljstvo studenata veće ukoliko ga crpe iz hedonističkih motiva kao što su zainteresiranost za znanstveno područje i zadovoljstvo odabranom profesijom, nego iz motiva korisnosti, odnosno mogućnosti zaposlenja, dobre zarade i sl. (Kesić i Previšić, 1998). Zapošljavanje po završetku odabranoga stupnja obrazovanja cilj je većine odraslih pojedinaca, a njeno se ostvarenje, smatra Potočnik (2009, 274), ne povezuje samo uz ekonomske nagrade i izgrađivanje samostalnoga života nego i uz uspjeh pri os-

tvarenju različitih osobnih potencijala, ili samoaktualizaciju. U ovom istraživanju, pokazalo se da je sudionicima glavni razlog odabira studija mogućnost pronalaska posla, pa zatim želja za obrazovanjem i plaća.

Postignuto obrazovanje je jedan od kanala socijalne promocije pojedinca u suvremenom društvu. S druge strane, obrazovna struktura stanovništva pokazatelj je razvijenosti određenoga društva, kao i pokazatelj kvalitete ljudskoga kapitala. Paralelno s ubrzanim tehnološkim napretkom u postindustrijskim društvima pojavljuje se tendencija da se za sve veći broj poslova traže sve više kvalifikacije. To je ujedno i najvažniji razlog postojećeg trenda produljivanja razdoblja uključenosti mladih u obrazovni sustav. Stoga je i svaki novi naraštaj prosječno obrazovaniji od prethodnog (Ilišin i sur., 2003, 60). Iako, očekivano, sudionici ovog istraživanja u najvećoj mjeri navode stupanj magistra struke kao najveći željeni stupanj obrazovanja (40% i u Splitu i u Sarajevu), stupanj magistra znanosti želi ostvariti 33% studenata iz Splita i 30% iz Sarajeva, dok najvećem akademskom stupnju teži čak 30% studenata iz Splita te nešto manje od četvrtine studenata iz Sarajeva. Ti podaci pokazuju relativno visoke ambicije studentske populacije u oba grada.

Na pitanje „*Jeste li ikada sudjelovali u međunarodnoj razmjeni studenata*“⁴, najviše sudionika i u *Splitu* (64,5%) i u *Sarajevu* (81,5%), odgovorilo je negativno, ali bi voljeli sudjelovati. Uključenje u programe akademske mobilnosti povećava mogućnost stjecanja kvalitetnijeg obrazovanja, a samim time i izgleda za zaposlenje (Dragun i Relja, 2006, 63).

Donekle je i logičan rezultat da je više onih sudionika koji nisu sudjelovali u programima međunarodne razmjene studenata, jer koliko god takvo nešto zvučalo egzotično i privlačno, ipak ima svoje negativne strane. Postoje razne prepreke za ostvarivanje mobilnosti studenata, među njima su prvenstveno istaknute one financijske prirode. Samo je manji dio europskih država razvio vlastiti sustav stipendiranja mobilnosti. No kako su stipendije često nedovoljne za pokrivanje troškova boravka u inozemstvu, studenti moraju sami sudjelovati u pokrivanju troškova. Postoji sustav kredita, no to je dodatno opterećenje, osobito za naše studente (prema Dragun i Relja, 2006, 69).

Suprotno glavnoj hipotezi rada, prema kojoj studenti u velikoj mjeri izražavaju želju za odlaskom u inozemstvo radi školovanja ili zaposlenja, dobiveni rezultati pokazuju drugačije. Pokazalo se da njih 32% pokazuje želju za odlaskom iz zemlje, dok čak 68% ispitanika radije bira ostanak. Kada se posebno analiziraju rezultati za Split i Sarajevo, vidljivo je da je u kategorijama *svakako otići* ili *radije otići*

4 Programi međunarodne razmjene studenata su programi akademske mobilnosti namijenjeni visokom obrazovanju. U okviru tih programa studenti mogu provesti jedan dio studija studirajući na visokom učilištu u inozemstvu ili obavljajući stručnu praksu što značajno pridonosi njihovoj samostalnosti, kulturnoj obogaćenosti, poznavanju stranih jezika i sposobnosti rada u multikulturalnim sredinama.

Izvor: <http://www.mobilnost.hr/index.php?id=10> [15.6.2014]

nešto više studenata iz Sarajeva nego iz Splita pa se može zaključiti da je želja za odlaskom kao izravni pokazatelj namjere odlaska ipak nešto izraženija u BiH nego u RH. Ovi su rezultati (Slika 3), koji se odnose na studente iz Splita, u skladu s podacima koje je utvrdila Šverko (2005) na studentima iz Hrvatske, a koji su pokazali kako gotovo jedna četvrtina studenata svakako želi ostati u Hrvatskoj (u ovom istraživanju to je sličnih 22%) dok ih samo 6,7% svakako želi otići (u ovom istraživanju to je 12%). Nadalje, sudionici su iskazali umjereno pozitivan općeniti stav prema odlasku mladih u inozemstvo pri čemu se ni spol, niti razina studija niti grad studiranja nisu pokazali značajnim odrednicama stavova. Kada je riječ o stavu prema vlastitoj mogućnosti odlaska, rezultati su pokazali da se sudionici razlikuju u stavu prema odlasku u inozemstvo zbog traženja posla pri čemu su pozitivniji stav iznijeli studenti iz Sarajeva, u odnosu na one iz Splita (Tablica 5).

S obzirom na razloge mogućeg odlaska, rezultati pokazuju da je to prvenstveno nemogućnost zapošljavanja u matičnoj zemlji, nedostatak perspektive za budućnost te nedostatna plaća i neriješeno stambeno pitanje. Ti su rezultati u skladu s navodima drugih autora (Wertheimer-Baletić, 1999; Golub, 2003) koji također među glavne razloge „odljeva mozgova“ svrstavaju ekonomske razloge – nedostatnu plaću, stambeno pitanje i sl. Teorijski obrazac motiviranosti odlaska u inozemstvo godinama funkcionira na *push* i *pull* matrici, odnosno na potisnim i privlačnim činiteljima. Iako je motivacija nešto individualno, značajno i karakteristično za samog pojedinca i njegov razum, moguće je utvrditi opće razloge odlazaka obrazovnog ljudskog potencijala. Ovisno o dominantnosti *push* ili *pull* principa, odlazak/ostanak može biti uvjetovan određenom ekonomskom ili političkom prilikom, nezaposlenošću, siromaštvom, progonom, odnosno drugim riječima, boljim životnim ili radnim uvjetima (Golub, 2003). Nemogućnost stambenog zbrinjavanja uvelike pridonosi odgađanju preuzimanja nekih trajnih društvenih uloga i općenito, usporenom socioekonomskom osamostaljivanju. Mlade danas u Hrvatskoj najviše tište socioekonomski problemi, što konkretno znači nizak životni standard, nedostatak životne perspektive i nezaposlenost. Nezaposlenost više ne promatraju kao izolirani i isključivo generacijski problem, nego je smještaju u realni gospodarski i socijalni kontekst i shvaćaju kao problem s kompleksnim uzrocima i dalekosežnim negativnim implikacijama i za mlade i za cijelo društvo (Ilišin i Radin, 2007, 79). Prema rezultatima ovoga istraživanja, može se zaključiti da sudionici stavljaju materijalne i ekonomske razloge ispred razloga koji su bitni za njihov osobni razvoj, dok su se politički razlozi pokazali najmanje važnim. Ipak, treba istaknuti da postotci svih razloga nisu niži od 50%, odnosno, sve navedene razloge sudionici smatraju relevantnima za odlazak u inozemstvo.

Kada se analizira važnost pojedinih razloga s obzirom na grad studiranja, pokazalo se da razlika postoji jedino u dvama razlozima – društvenoj nestabilnosti i nesigirnosti te želji za upoznavanjem svijeta. Oba su se razloga pokazala važnijima studentima iz Sarajeva nego onima iz Splita. Obzirom na složenost društveno - političke situacije u BiH kao izravne posljedice ratnih zbivanja, a koje rezultiraju

kontinuirano nepovoljnom ekonomskom situacijom, mladi BiH imaju snažnije naglašenu i izraženiju potrebu za odlaskom iz zemlje za razliku od mladih iz Hrvatske koji, unatoč sličnim nepovoljnim okolnostima, taj odlazak donekle odgađaju nadajući se kako će činjenica da je Hrvatska članica EU u nekoj doglednoj budućnosti ipak rezultirati povoljnijom situacijom na tržištu rada.

Iako su rezultati istraživanja pokazali da bi sudionici u većoj mjeri radije ostali u svojoj matičnoj zemlji nego iz nje otišli, također se pokazalo da sudionici nemaju ništa protiv odlaska mladih u inozemstvo. Naprotiv, iskazali su umjereno pozitivan stav prema odlasku mladih u inozemstvo jer vjerojatno smatraju da bi se mogli vratiti obogaćeni iskustvom i spoznajom, kontaktima i poznanstvima, prijateljstvima i novim vezama s ostatkom svijeta. Na načelnoj razini, mladi vjerojatno uočavaju mnogo prednosti koje dobivaju od privremenog boravka u inozemstvu zbog školovanja ili zaposlenja, ali na osobnoj razini nisu spremni na takav korak.

S obzirom na opću pretpostavku istraživanja o želji većine mladih za odlaskom iz zemlje, zanimalo nas je i koje zemlje sudionici smatraju najpoželjnijima za boravak, školovanje ili rad. Ponuđeno im je deset zemalja (Hrvatska, BiH, Kanada, SAD, Australija, Novi Zeland, Rusija, Skandinavske zemlje, Velika Britanija, Njemačka, ostale europske zemlje), a prema rezultatima, Njemačka je podjednako najpoželjnije odredište studentima iz Splita i Sarajeva, a potom skandinavske zemlje, dočim je Rusiju, kao najnepoželjniju destinaciju odabralo svega 1.5 % sudionika.

6. Zaključak

Istraživanjem su dobiveni podaci koji ukazuju na relativno stabilan trend spremnosti mladih za odlazak u inozemstvo. Ustanovljeno je da studenti, iako načelno imaju pozitivan stav prema odlasku mladih u inozemstvo na školovanje ili rad, na osobnoj razini njih svega trećina iznosi želju za odlaskom. Pri tome, studenti koji studiraju u Sarajevu iskazuju nešto veću želju za napuštanjem domovine. U inozemstvo bi otišli prvenstveno zbog zaposlenja percipirajući kako sa svojom strukom tamo imaju dobre šanse za zaposlenjem. Iz rezultata je također vidljivo kako veliki dio sudionika teži ostvarivanju doktorata znanosti ili znanstvenog magisterija. Što se tiče razloga odlaska, tu stavljaju materijalne i ekonomske razloge ispred onih vezanih za osobni razvoj. Očekivano, stanje situacije u svojoj zemlji percipiraju znatno lošijom u odnosu na inozemstvo. Zbog toga je nužno oblikovati okolnosti koje će motivirati mlade da svoja stečena znanja, vrijednosti i potencijale ulažu u svojoj domovini. Stoga se od vladajućih očekuje razvijanje mjera kojima bi se spriječilo mlade u namjeri napuštanja svoje domovine, jer to predstavlja značajan gubitak za istu. Država i njezini visokoobrazovani građani trebali bi provoditi princip kontinuiranog uzajamnog investiranja jednih u druge, na način osiguravanja intelektualcima njihove egzistencije, statusa, te ostvarivanje životnih vrijednosti

u vlastitoj domovini. Pod takvim uvjetima, ti isti intelektualci ulagali bi svoja stečena znanja i potencijale u svojoj domovini te predstavljali temelj napretka svoje, a ne neke druge zemlje.

LITERATURA:

1. Adamović, M. i Mežnarić, S. (2003). Potencijalni i stvarni odljev znanstvenog pomlatka iz Hrvatske: empirijsko istraživanje, *Revija za sociologiju*, 34 (3-4): 143- 160.
2. Bjelajac, S. (2007). Hrvatski „Brain- Drain“, *Informatologija*, 40 (4): 314- 316.
3. Dragun, A. i Relja, R. (2006). Akademska mobilnost studenata: Stavovi studenata Ekonomskog fakulteta u Splitu, *Revija za sociologiju*, 37 (1-2): 63-76.
4. Državni zavod za statistiku RH (2014). Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2013. Zagreb: Državni zavod za statistiku RH.
5. Emirhafizović, M. (2013). Demografske i socio- ekonomske karakteristike bosanskohercegovačkih migranata u Austriji, u: M. Emirhafizović, E. Ćosić, A. Osmić i V. Repovac- Pašić (ur.). *Migracije iz Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Biblioteka Naučni projekti, Knjiga VII, 11-23.
6. Galešić, M., Maslić Seršić, D. i Šverko, B. (ur.) (2002). Psihološki aspekti nezaposlenosti. Zbornik radova XII. ljetne škole studenata i nastavnika Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Web verzija: <http://mjesece.ffzg.hr/nezaposlenost/>, [datum posjete: 5. 2. 2012.].
7. Golub, B. (2003). Zašto odlazimo? Društvena istraživanja, 12 (1-2): 115-140.
8. Golub, B. (2005). Napuštanje znanstvenog poziva i/ili znanstvene karijere u Hrvatskoj, u: K. Prpić (ur.). *Elite znanja u društvu (ne)znanja*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 185-229.
9. Halilović, H. (2013). (R)ekonstrukcija zavičajnih identiteta u bh. Dijaspori: translokalne zajednice u Australiji i Sjedinjenim Američkim Državama, u: M. Emirhafizović, E. Ćosić, A. Osmić i V. Repovac- Pašić (ur.). *Migracije iz Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Biblioteka Naučni projekti, Knjiga VII, 63-73.
10. Hamnier, T. (1993). Explanations of youth unemployment, *Young*, 1: 11-22.
11. Ilišin, V., Mendeš, I. i Potočnik, D. (2003) Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju, *Politička misao*, 40 (3): 58–89.
12. Ilišin, V. i Radin, F. (2007). Mladi: problem ili resurs. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
13. Jambrek, I. i Penić, I. (2008). Upravljanje ljudskim potencijalima u poduzećima – ljudski faktor, motivacija zaposlenika kao najvažniji čimbenici uspješno sti poslo-

- vanja poduzeća, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 29 (2) :1181-1206.
14. Kesić, T. i Previšić, J. (1998). Motivi upisa i zadovoljstvo nastavnim programom studenata ekonomskih i elektrotehničkih fakulteta u Hrvatskoj, Društvena istraživanja, 7, (4-5), 36-37.
 15. Li, M., Hanson Frieze, I., Horvat, J., Mioč, J. i Olson, J. (2012). Reasons for Leaving Home: Comparing Predictors of Wanting to Migrate and Travel in Croatian Undergraduates, Migracijske i etničke teme, 28 (1): 7-27.
 16. Mijanović, M. (2008). Zapošljavanja mladih u malim naseljima Bosne i Hercegovine, Tranzicija, 9 (19-20): 77-92.
 17. Pavin, T., Rijavec, M. i Miljević-Ridički, R. (2005). Percepcija kvalitete učiteljskog i nastavničkog obrazovanja i nekih aspekata učiteljske i nastavničke profesije iz perspektive studenata Učiteljske akademije, visokih učiteljskih škola te nastavničkih fakulteta, u: V. Vizek-Vidović (ur.). Cjeloživotno obrazovanje učitelja i nastavnika: višestruke perspektive. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 161-173.
 18. Potočnik, D. (2009). Izbor studija: motivacijska struktura upisa i očekivani uspjeh u pronalasku željenoga posla, Sociologija i prostor, 181–182 (3–4): 265–284.
 19. Reić Ercegovac, I. i Jukić, T. (2008). Zadovoljstvo studijem i motivi upisa na studij, Napredak, 149 (3): 283- 295.
 20. Relja, R., Tomić, V. i Popović, T. (2011). Odnos prema radu i očekivanja od zaposlenja studenata splitskog Sveučilišta, u: A. Šundalić, K. Zmaić i T. Sudarić (ur.). Gospodarske i kulturne odrednice regionalnog identiteta. Osijek: Ekonomski fakultet, 191-205.
 21. Russell, H. i O'Connell, P. J. (2001). Getting a Job in Europe: The Transition from Unemployment to Work among Young People in Nine European Countries, Work, Employment & Society, 15 (1):1-24.
 22. Šverko, I. (1996). Neke psihologijske determinante "odljeva mozgova" u Hrvatskoj. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.
 23. Šverko, I. (2005). Studentske namjere odlaska u inozemstvo: veličina potencijalnog „odljeva mozgova“ i njegove odrednice u 1995., 1997. i 2004. godini, Društvena istraživanja, 14 (6): 1149-1174.
 24. Wertheimer-Baletić, A. (1999). Stanovništvo i razvoj. Zagreb: Mate.
 25. Wertheimer-Baletić, A. (2005). Demografija Hrvatske - aktualni demografski procesi, Diacovensia, 13 (1): 95-118.

NEEDS, OPPORTUNITIES AND INTENTION TO STUDY ABROAD: THE ATTITUDES OF STUDENTS FROM SPLIT AND SARAJEVO

Renata Relja, Ina Reić Ercegovac and Vanja Čerenić

Summary: *The aim of this study was to examine the attitudes of students from Split and Sarajevo about the potential “brain drain“. Specifically, study aimed at exploring reasons for study enrolment, satisfaction with study, desired educational attainment, general attitudes towards young leaving the country, one’s own desire to leave the country, reasons for potential „brain drain“ and perception of home country opportunities compared to foreign countries. A total of 400 students from the University of Split and University of Sarajevo filled out a questionnaire designed for the purpose of this research. Results showed that higher satisfaction with their study showed male students, compared to female students; graduate students, compared to undergraduate students; and students from Split, compared to students from Sarajevo. On the other hand, gender, level of study and city were not relevant for reasons of study enrolment, desired educational attainment and attitudes towards young people leaving abroad. The intention of leaving the country was stronger for students from Sarajevo compared to Split, with approximately one-third of students expressing the desire to leave their country for educational or professional reasons. Participants in this study demonstrated a moderately positive attitude towards potential “brain drain” in general, as well as towards the possibility of their own departure from the country. Furthermore, a possibility to leave home country was most prominent for the purpose of seeking employment. Students from both cities rated home country opportunities significantly lower compared to foreign countries with most desirable countries for work or education being Germany and the Scandinavian countries.*

Key words: *students, attitudes, potential „brain drain“*